

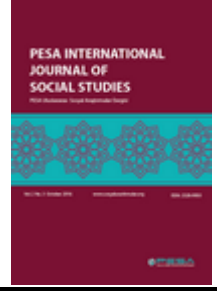
**PESA INTERNATIONAL JOURNAL
OF
SOCIAL STUDIES**

**PESA ULUSLARARASI
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

June 2017, Vol:3, Issue:2
e-ISSN: 2149-8385

Haziran 2017, Cilt:3, Sayı 2
p-ISSN: 2528-9950

journal homepage: www.sosyalarastirmalar.org

**Çokkültürlülük ve Millet Sistemi
Multiculturalism and the Millet System**

Zeynel Abidin KILINÇ

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, zkilinc@sakarya.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş 02 Mayıs 2017
Kabul 28 Mayıs 2017

Anahtar Kelimeler:

çokkültürlülük, Millet Sistemi, grup hakkı.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

İmparatorlukların dini ve özellikle etnik çizgiler temelinde dağılmasını takiben kurulan ulus devletler farklılıkları varlıklarına tehdit olarak gördüğü için hâkim ulus kimliğini ve kültürünü esas alarak homojen bir kimlik ve kültür oluşturma projesi takip etmiştir. Günümüzde ise ulus devletin tek tip kültür ve kimlik projesi ahlaken kabul edilemez ve siyaseten uygulanamaz hale gelmiştir. Birçok ülke farklı dinler, etnisiteler ve yeni hayat tarzlarından kaynaklanan tanınma talepleri ile karşı karşıyadır ve farklı çözüm yolları geliştirilmektedir. W. Kymlicka tarafından geliştirilen grup hakları modeli liberalizmin temel ilkelerine riayet ederek farklılıklara alan açma modelidir. Osmanlı'da uygulanan Millet Sistemi farklılıkların, eşitlik temelinde olmasa bile, tanınması ve bir arada yaşamasının başarılı tarihsel bir örneğidir. Bu çalışmada Osmanlı Millet Sistemi, çokkültürlülük çerçevesinde geliştirilen grup hakkı kavramı ile karşılaştırılmaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 02 May 2017
Accepted 28 May 2017

Keywords:

Multiculturalism, Millet System, group rights.

ABSTRACT

Since nation states, established after the collapse of the empires due to religious and especially ethnic differences, considered such differences as threats to their national unity, had tried to create a homogenized national culture and identity. Yet, in contemporary world, national unity based on a single identity and culture faces problems due to ethical and political reasons. Many countries include different ethnic and religious groups that cannot be assimilated into single culture and identity. Multiculturalism is a response to the crisis of national culture and identity. W. Kymlicka formulated a liberal theory of group rights as a solution to this problem. The Ottoman Millet System had been a successful model of differences living together in history for centuries. This study analyzes and compares these two models..

GİRİŞ

Statü toplumu olan Avrupa Ortaçağı haklar, imtiyazlar ve yükümlülüklerin dağılımında bireyi değil grupları esas almıştır. Toplumsal alanda kişinin faaliyet türleri ve faaliyet alanları önceden belirlenmiştir ve hiçbir tabakanın mensubu bu sınırları çiğneyemez. Toplumu çeşitli kriterlerle tabakalara ayıran bu modelin aksine modern dönemin ilk siyasal projesi olan liberalizm haklar düzenlemesinde eşitlik temelinde bireyi esas alır.

Temel hak ve hürriyetlerin eşitlik esasına göre dağıtıldığı liberal anayasal sistemde bireylerin hayat tarzlarını seçme, gruplar teşkil etme ve siyasal ve toplumsal alanda gerek bireysel gerekse bu gruplar aracılığı ile katılma ve faaliyet gösterme hakları vardır. Statü toplumunda bireyler ait oldukları tabakanın kimliği ve sınırları içerisinde hareket ederken sözleşme toplumunda bireyler serbest iradeleri ile seçtikleri gruplarla hareket etmektedir.

Hemen hemen tüm alanlarda bireylerin gruplar oluşturma eğilimi liberalizmin çoğulcu toplum anlayışı ile sonuçlanmıştır. Çoğulculuk, hem toplumsal hem de siyasal alanda bireysel tercihin

kaçınılmaz bir sonucudur. Dolayısıyla liberal toplum dini, kültürel, iktisadi, eğitim vb. tüm toplumsal alanlarda grupların varlığını kabul eder ve çoğulculuk liberal toplum modelinin temel bir unsurudur. Liberalizmin insan doğasının ana unsuru olarak gördüğü rekabet ve çıkarıcılık, piyasa metaforu ile toplumun işleyişinde esas kabul edilmiş ve rekabet ilkesinin sadece iktisadi alanda değil kültürel, dini, sosyal ve siyasal alanlarda da norm haline gelmesi teşvik edilmiştir.

Liberalizm, çoğulculuğu beşeri bir realite olarak kabul edip özgürlük çerçevesinde değerlendirirken, liberalizmin yükselişine eşlik eden ulus devlet modelinin çoğulculuğa yaklaşımı farklı olmuştur. Liberalizmin felsefi ve ahlaki gerekçelerle onayladığı çoğulculuk ulus devletin çok daha dar sınırlarına uymak zorunda kalmıştır. Batılı ülkeler arasında kuruluşundan itibaren farklılıkların ulus devlet modeline nazaran daha fazla yer bulduğu Amerika örneği bir kenara bırakılırsa ulus devletin liberalizmle farklılıkların tanınması açısından işin başından itibaren bir gerilim yaşadığı açıktır. Liberalizmin farklılıklara tanıdığı alan ulus devletin elinde daraltılmıştır. Milli birlik ve bütünlüğün, devlet ve toplumun bekasının tek bir kültür ve kimliğe bağlandığı ulus devlet modelinde hâkim kültür ve kimliğe tehdit teşkil ettiği düşünülen farklılıklara izin verilmemiştir. Özellikle yaygınlaşan ve zorunlu hale getirilen eğitimle, farklılığın kaynağı olan azınlıkların asimilasyonu yoluyla homojenlik sağlanmaya çalışılmıştır. Ulus devletin liberalizmle birlikteliği fiilen homojen milli kimlik ve kültür çerçevesine sığıştırılmış ve sadece siyasal çoğulculuğa izin vermiştir. Yasaklanan azınlık dilleri, kültürel ve dini uygulamalar ve kıyafetler gibi uygulamalar çoğulculuk yelpazesini daraltmıştır. “Çoğulculuğun buradaki sınırı, ekonomik çıkar kavramıyla belirlenen ve kültürel farklılıkların siyasal alana yansıtılmasını engelleyen bir işleve sahiptir” (Köker, 2010: 12).

Ulus devletin tek tip bir ulus inşa etme ve farklı olanları bu kültür ve kimlikte eritme projesi farklı ülkelerde farklı düzeylerde gerçekleşmiştir. Başlangıcında neredeyse uluslararası kabul gören homojen ulus kültürü ve ulus inşa etme çabaları 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sorgulanmaya başlamıştır. Gerek geleneksel farklılık kaynakları olarak dini ve etnik azınlıklar gerekse yeni ortaya çıkan ve daha ziyade hayat tarzı etrafında örgütlenen yeni akımlar/dinler ve son 50 yılda artarak devam eden uluslararası göçler hem liberalizmin hem de ulus devletin varsayımlarını sorgulamaya neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkelerine giden misafir işçiler zamanla kalıcı hale gelmiş, iç savaşlardan ve fakirlikten kaçan göçmenler yine zengin ülkelere akın etmiş ve bu ülkelerde ulus devlet modelinin hazmetmekte zorlanacağı sayıda kültür, etnisite ve din açısından heterojen topluluklar meydana gelmiştir.

Homojen ulus ve ulusal kültür inşa etme projesi bu nedenle akim kalmıştır. Günümüzün yükselen eğilimi, bir ülkede çoğunluk belirli bir ırka, etnisiteye, dine ve kültüre mensup olsa bile, farklı mensubiyetleri olan grupların da tanınması yönündedir. Aidiyet duygusunun öneminin takdir edilmesi ve dini, etnik ve kültürel kimliğin tanınması zarureti artık hem pratik nedenlerle hem de ahlaki gerekçelerle kabul görmüştür. Kim olduğumuz sorusuna ancak kimlik ve aidiyet duygumuzun kaynağı olan dine, etnisiteye ve kültüre referansla cevap verilebileceği dikkate alınmaya başlanmış ve bu kaynakların inkârı ve azınlıkların asimilasyonu ahlaken kabul edilemez olarak görülmüştür. Kimliğimizin kaynağı olan kültür, etnisite ve dinin inkârı ya da yok edilmesi doğrudan bireyin insan olarak manevi/etik varlığına saldırıdır. Diğer taraftan farklılıkların asimilasyon yoluyla yok edilmesi teşebbüsü hem birçok ülkede fiilen başarısız olmuş hem de ayrılıkçı hareketleri doğurarak ciddi güvenlik problemlerine yol açmıştır (Kymlicka, 1998: 16, 153, 171).

Farklılıklar bir kez kabul edilip ahlaki meşruiyet kazanınca, mevcut ulus kimliği ve ulus anlayışı bu farklılıkları bir şekilde düzenlemek zorunda kalmıştır. Anadilde eğitim, dini ve kültürel uygulamalara izin verme gibi kültürel hakların çeşitli düzeylerde tanınmasından, pozitif ayrımcılık ve özerk idarelere kadar geniş bir yelpazede birlikte yaşamayı mümkün kılacak politikalar geliştirilmiştir. Bu tür düzenlemeler ulus devletten çokkültürlü toplumlara geçiş sürecini işaret eder. Artık katı bir ulus devlet, ulus ya da tek tip kültür ve kimlik anlayışı yerine

farklılıkların tanındığı ve yaşamalarına imkân sağlayacak düzenlemelerin formüle edildiği çokkültürlükçü bir aşamaya geçilmiştir.

Çokkültürlülük

Çokkültürlülük, liberalizmin başlangıcından itibaren beşeri realitenin kaçınılmaz bir unsuru olarak kabul ettiği ve meşru gördüğü siyasal, kültürel ve dini çoğulculuğun düzenlenmesinde öngördüğü birey temelli düzenlemelerin ötesine geçer. Liberalizmin çoğulculuk anlayışı birey merkezlidir. Liberal düzenlemede ortaya çıkan gruplar bireylerin özgür tercihlerinin ürünüdür. Birey istediği zaman bu gruplardan ayrılabilir. Bu nedenle bireylere tanınan anayasal haklar dışında gruplara etnik, dini, kültürel nedenlerle fazladan herhangi bir hak tanınmaz. Örneğin, bir birey, ana dili resmi dilden farklı ise bu dilin korunması ve devam ettirilmesini aynı düşünce ve hedefe sahip olan diğer bireylerle bir grup, dernek vs. teşkil ederek gerçekleştirmeye çalışabilir. Fakat bu amaç için devletten kayıracı yasal bir düzenleme ve mali destek talep edemez. Liberalizm, bütün kültürlere, etnisitelere veya dinlere karşı eşit mesafede durma prensibi ile hareket eder. Teorik olarak ne herhangi bir kültürü, dini ortadan kaldırmaya ne de teşvik etmeye çalışır. Bunların devam edip etmeyeceği topluma kalmış bir meseledir. İsteyen kendi kültür, din ya da dilini, maliyetini yüklenerek devam ettirmeye çalışabilir. Liberalizm, farklılıklar karşısında tarafsız ya da “kör” kabul edilir. Etnisite körü, cinsiyet körü, din körü vs. Körlük yaklaşımı liberalizmin hayat tarzları ve bireysel tercihler sonucu edinilen değerler karşısında geliştirilen tarafsızlık ilkesinin sonucudur (Jaggar, 1983: 47; Kymlicka, 1998: 27, 29).

Liberal tarafsızlık ilkesi, tarafsız devleti gerektirir. Bu ilke ve tutumun zıddı ise belirli bir hayat tarzını ve değerler silsilesini ya da ahlak anlayışı ve geleneğini teşvik eden ve kollayan mükemmeliyetçi devlettir. Mükemmeliyetçi devlet günümüzde komuniteryenizm tarafından savunulur. Aidiyet duygusunun kaynağı olan gelenek, kültür, din, dil, aile yapısı gibi kurumlar piyasanın insafına terk edilemez, devlet kendi toplumunun kimlik kaynaklarına karşı tarafsız davranamaz (Kymlicka, 2007: 467). Etnisite, dil, din ve kültür her ne kadar günümüzde çokkültürlülük çerçevesinde meşruiyet kazanmışsa da komuniteryenizmin öngördüğü şekli liberaller tarafından geçmişe özlem, baskıcı ve paternalist olarak reddedilir (Kymlicka, 1998: 150).

Liberal rejimler 1970’lerden itibaren kültürel tanınma taleplerini çeşitli düzeylerde kabul edip politikalar geliştirmiştir. Örneğin, Kanada, Avustralya ve Amerika’da kültürel temsile ve tanınmaya yönelik çeşitli politikalar uygulamaya konulmuştur (Doytcheva, 2009: 12, 15). Liberal rejimler fiili bir duruma cevap vermek üzere politikalar geliştirirken teorik düzeyde de liberal düşünürler liberal bir rejim içerisinde bireysellik ilkesini zedelemeyen kültürel tanınmanın mümkün olup olmadığını araştırmıştır. W. Kymlicka, kültürel taleplere en erken ve hızlı cevap verebilen ülkelerden Kanada ve Amerika deneyiminden hareketle grup hakkı modelini geliştirmiştir. Her iki ülke de kuruluşundan itibaren çok çeşitli etnisite, kültür, dil, din ve mezhepten oluşan bir topluma sahip oldukları için kültürel hakları tanımaya daha eğilimli olmuştur.

Ulus devlet modelinin doğduğu kıta Avrupası da hem kendi içerisinde mevcut olan farklılıkları tanıma hem de göçmenlerin bu yönde taleplerine cevap verme ihtiyacı hissetmiş ve ülkeden ülkeye farklılaşsa da çeşitli uygulamaları hayata geçirmiştir.

Kanada ve Amerika tecrübelerinden hareketle Kymlicka çokkültürlülüğü liberal bir çerçeveye oturtmak üzere grup hakkı kavramını geliştirmiştir. Doytcheva’nın görüşleri ise çokkültürlülüğe Avrupa yaklaşımının demokratik karakterini ortaya koyar.

Liberal Yaklaşım: Grup Hakkı

Bireyi esas alan ve tüm toplumsal yapıyı bireyin özgür tercihleri çerçevesinde kurgulayan liberalizm için grup hakkı kavramı oksimoron gibi dursa da Kymlicka grup hakkının liberalizmle uyuşan bir versiyonunu geliştirmiştir. Kymlicka kültür-birey ilişkisini standart liberal bakışın ötesinde kültürü bireyin kimliğinin kurucu unsuru olarak değerlendirerek grup hakkı kavramına meşruiyet kazandırmaya çalışır. İkinci aşamada ise birey öncelikli liberalizmle uyumlu grup hakkının formülünü ortaya koyar.

Kültür, standart liberal yaklaşımda bireyin özgür tercihi ile katılıp ayrılabilmesi bir tür imkândır. Piyasa modeli liberal toplum, özgür birey için mallar, değerler ve hayat tarzları deposudur. Kültür, bireyin sahiplenebileceği gibi terk edebileceği bir imkândır. İkinci yaklaşımda ise kültür, bireyin kişiliğinin, kim olduğunun kurucu unsuru olup bütünüyle tercih konusu değildir, çünkü bireyin içine doğduğu aile, çevre, ülke, din ve mezhep gibi tesadüfi şartlarca hazır olarak sunulsa bile sosyalleşme süreci ile bireyi şekillendiren ve kimliğinin kurucu unsuru haline gelen daha önemli bir şeydir (Kymlicka, 1998: 148).

Kültürü bireyin kimliğinin içkin bir unsuru olarak gören ikinci yaklaşımda kültür bireyin tercihlerinin, hak ve özgürlüklerinin hem muhtevasını hem de çerçevesini büyük oranda belirleyen bir faktör olarak karşımıza çıkar. Kültürün basit bir tercih konusu olmadığı görüşü sadece çokkültürlülük yaklaşımının değil özellikle komuniteryenizmin üzerinde durduğu bir meseledir. Bireyin kimliği, içinde doğup büyüdüğü kültürde sosyalleşme süreci ile oluştuğu gibi bireyin tercih yapacağı zaman da bir anlamda tercihlerinin sınırlarını çizmede kültür belirleyicidir. Çoğu birey, tercihlerinde içinde yetiştiği kültürün sınırları içerisinde hareket eder. Sınırlar aşılmaz değildir fakat çok az birey buna teşebbüs eder. Kymlicka, bireyi kültüre daha sıkı bağlayan, kültür içerisinde “gömülü” kabul eden, komuniteryenizmi reddetmekle birlikte kültürü basit bir mal ya da meta olarak gören standart liberal anlayışı da reddeder. Kymlicka birey-kültür ilişkisini araçsal bir ilişki olarak değil bireyin kimliğinin kurucu unsuru olarak değerlendirir. Kültür bir anlamda sadece tercih konusu alandan, bireyin tercihlerini belirleyen daha önemli bir statüye kavuşur. Bu şekliyle kültür, hem tercih konusudur hem de tercihi belirleyen bir faktöre dönüşür. Dolayısıyla kültür, bireysel tercihin konusu olan malların aksine piyasa metaforunun sınırlarını aşar. Kymlicka kültür-birey ilişkisini standart liberal anlayışla komuniteryen anlayış arasında daha mutedil bir biçimde ele almakla grup hakkı kavramı için normatif bir gerekçe sunmuş olur (1998: 139-148).

Kymlicka kültürün kimlik için içkin değerine ilaveten liberal bireysel hak ve özgürlüklerin grup kimliği ve kültürünü korumada yeterli olacağı varsayımının da doğrulanmadığını ileri sürerek grup hakkını meşrulaştırır. Liberal anlayışa göre bireyler örgütlenme, grup teşkil etme, din ve vicdan özgürlüğü gibi bireysel haklarını ait oldukları azınlık topluluğunun devamı için kullanabilirler. Eğer bireyler bu yönde bir tercihte bulunurlarsa topluluk kültürlerini devam ettirmiş olurlar (Kymlicka, 1998: 60). Bu varsayım, çoğunluğun kültürünün ulusal kültür olarak kabul edilip devlet eliyle devam ettirildiği gerçeğini görmezden gelmiştir (1998: 173; Walzer, 2010: 120). Örneğin, ABD’de İngilizcenin eğitim dili olması ve devlet tarafından finanse edilmesi İngilizcenin devamlılığını garanti altına alırken, ana dili farklı bir azınlık topluluğunun kendi dilini devam ettirebilmesi için kendisinin finanse etmesi gerekmiştir. Benzeri şekilde Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumun çoğunluğunu teşkil eden sünni Müslümanların dini hizmetlerinin devlet eliyle finanse edilmesi ile sonuçlanmıştır. Alevilerden gelen itiraz adalet ve eşitlik ilkelerinin ihlal edildiğini ileri sürer. Bu tip uygulamalar, azınlık grubun büyüklüğüne ve imkânlarına bağlı olarak, asimilasyonla da sonuçlanabilir. Bu türden adaletsizlikler ancak gruba hak tanınırsa çözülebilir.

Kymlicka günümüz toplumlarında kültürel hak talebinde bulunabilecek durumda olanları üç gruba ayırır: Ulusal azınlıklar, etnik gruplar ve kamu kurumlarında yeterince temsil edilmeyen gruplar. Üçüncü grup, çeşitli nedenlerle gerek siyasal gerekse idari alanlarda yeterince temsil imkânı bulamayan kadınlar, engelliler ve yerli halklar gibi gruplardan oluşur ve aynı zamanda

tarihsel açıdan adaletsizliğe maruz kalmışlardır. Bu kategoride olanların hem eksik temsil problemine hem de uğradıkları adaletsizliğe çözüm olarak kontenjan sistemi veya pozitif ayrımcılık gibi çeşitli haklar tanınabilir (1998: 61).

Kymlicka'nın çokkültürlülük çerçevesinde formüle ettiği grup hakkı özellikle ilk iki kategoridekiler içindir. Ulusal azınlıklar, ulus devletlerin sınırları içerisinde kalan ve coğrafi olarak belirli bölgelerde yoğunlaşan dini ve etnik açıdan azınlıkta kalan gruplardır. Kymlicka ulusal azınlıklar için federal siyasal örgütlenme ve idari özerklik gibi "özyönetim" uygulamalarının çözüm olabileceğini, bunlar çalışmazsa iç savaş ihtimaline karşı bağımsız ayrı bir devleti tavsiye eder. Kanada'da Quebecilere, ABD'de Porto Riko'ya tanınan dil hakları ve idari özerklik bu tür uygulamaların örnekleridir. Yine ABD, Kanada ve İskandinav ülkeleri yerlilere özyönetim hakları tanımıştır (1998: 17, 62). İkinci gruptakiler, daha ziyade çeşitli nedenlere bağlı göçlerle kültürel çeşitliliğin arttığı toplumlardır. Bunlar için mali destek veya yasal koruma türünden "çoketniklilik hakları" önerir. Bu gruplara, eğitim müfredatlarında değişim, pozitif ayrımcılık, temsil imkânları, kendi dini, etnik ve kültürel pratiklerini uygulama hakları tanınmalıdır (1998: 67).

Kymlicka, grup hakkını iki temel ilke ile formüle eder: Birincisi, *iç kısıtlama*, ikincisi *dış koruma* ilkesidir. İç kısıtlama hakkı, azınlık topluluğun kendi varlığını devam ettirebilmek için mensuplarını topluluk hayatına katılmaya zorlamaktır ve bu tür bir hak topluluğa tanınmamalıdır. Böylesi bir hak liberalizmin bireyci yaklaşımına aykırıdır. Dış koruma, topluluğu, çoğunluk ya da diğer gruplara karşı koruma amaçlı tanınan haklardır ve liberalizmle uyumludur (1998: 73). Gruplara tanınan haklar, ilgili grupların mensuplarının tercihlerine bırakılmıştır. Örneğin, bir azınlık grubun mensubu çocuğunu ana dilinde eğitim veren bir okula gönderme hakkına sahip olacaktır fakat göndermek istemezse grup onu zorlayamaz. Kymlicka, grup hakkının liberal biçiminin, "azınlık grubu içinde özgürlük ve azınlık ile çoğunluk grupları arasında eşitlik" hedeflediğini ifade eder (1998: 235).

Demokratik Yaklaşım: Kültürel Haklar Aşaması

Avrupa perspektifini yansıtan Doytcheva çokkültürlülük meselesini eşit ve adil temsil anlayışına dayalı modern demokratik sürecin ve mantığın bir safhası olarak değerlendirir. Doytcheva modern adalet ve yurttaşlık anlayışının, geleneksel/feodal dönemin farklılık prensibine dayalı anlayışına tepki olarak, eşitlik esasına dayalı olduğunu ve yine geleneksel grup/sosyal tabaka anlayışını da reddederek bireyi esas aldığını söyler. Bu geri plan çerçevesinde modern demokratik haklar ve özgürlükler birkaç kategori halinde aşama aşama tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. İlk aşamada gelişen ve eşitlik temelinde tüm bireylere verilen haklar grubu temel hak ve özgürlüklerdir. Hayat hakkı, mülkiyet hakkı, seyahat özgürlüğü, din ve vicdan hürriyeti, konutun dokunulmazlığı gibi negatif haklar olarak da adlandırılan temel haklar ve özgürlükler eşitlik temelinde tüm bireylere tanınmıştır. İkinci aşamada, seçme ve seçilme hakkı ya da katılım hakları yine eşit biçimde tüm bireylere tanınmıştır. Üçüncü aşama ise sosyal refah devleti ile sonuçlanan sosyo-ekonomik haklardır. Özellikle sosyo-ekonomik haklar piyasa sisteminin derinleştirdiği ya da telafi edemediği türden daha ziyade gelir dağılımı ile ilgili problemlere çözüm olarak üretilmiştir. Her bir kategorideki haklar, eşitlik temelli adalet anlayışı doğrultusunda demokratik zihniyetin ürettiği haklardır. Temel haklar ve özgürlüklerin adil bir toplum için yeterli olacağı anlayışından siyasal temsilin olmadığı bir durumun adaletsizlik olduğu anlayışına toplum zamanla evrilmiştir. Benzeri şekilde piyasanın insafına terk edildiği takdirde toplumda birçok kişinin bu haklarını kullanabilecek maddi ve kültürel yeterliliğe sahip olamayacağı fark edilmiş ve sosyo-kültürel haklar devreye girmiştir. İlk iki kategorideki haklarda eşitlik gözetilirken sosyo-ekonomik haklarda belirli bir eşliğin altına kimsenin düşmemesi ve kültürel açıdan asgari düzeyde bile olsa insani potansiyelin gelişmesine yönelik imkânların devlet tarafından sunulması çözüme ulaşılmıştır (2009: 21-22, 24).

Doytcheva'ya göre eşitlik esasına dayalı modern adalet anlayışının sanayileşme ve ulus devletle birlikteliği kültürel açıdan homojenleştirme ile sonuçlanmış ve bunun bir problem olabileceği düşünülmemiştir. Dahası yerel ve kültürel farklılıklar geleneksel feodal toplumun adaletsizliğinin ana kaynağı olarak değerlendirilmiş ve farklılıkların aşılması “özel aidiyetleri aşan bir yurttaşlar topluluğu” meydana getirmenin olmazsa olmazı olarak düşünülmüştür. Farklılıkların tanınması toplumsal tabakalaşmanın ve eşitsizliğin nedeni olarak düşünüldüğü için de ortadan kaldırılması gereken bir “hata” olarak değerlendirilmiştir (Doytcheva, 2009: 28). Bu anlayış doğrultusunda sadece göçmenler değil “yerliler” de asimile edilmiştir. Örneğin Fransa'da on dokuzuncu yüzyılın ortalarında kırsal kesim “büyük çeşitlilik arz ediyordu. “Bu Fransızca'nın nüfusun yaklaşık yarısı için yabancı bir dil olduğu, eski altın paraların franktan daha iyi bilindiği yolların seyrek, pazarların uzak olduğu ve sadece beslenme ile ilgili ihtiyaçların karşılanabildiği bir geçim ekonomisinin egemen olduğu bir Fransa'ydı. 1840'larda Burgonya kırsalından geçen bir Parisli ‘yerlileri görmek için Amerika'ya gitmeye gerek yok’ diye aklından geçirir” (Doytcheva, 2009: 30). Hem sanayileşmenin ortaya çıkardığı ulusal ekonomi hem de homojen ulus inşa süreci özellikle eğitim aracılığı ile farklılıkları ortadan kaldırmayı gerektirmiştir.

Doytcheva'ya göre kültürel haklar demokratik eşitlikçi adalet anlayışının tipik bir ürünüdür. 1970'lerden itibaren demokratik toplumlarda etnik, dini ve kültürel azınlıkların kamusal alanda yeterince yer bulamadığı ve adaletsizliğe maruz kaldığı iddiaları yaygınlaşmaya başlamıştır. Ulus devletin kültürel homojenlik projesi son tahlilde hâkim çoğunluğun kültürünün kamusal alanda baskın çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu durum hem eşitlik hem de adalet kriterlerini ihlal eder. Azınlıkların kültürlerinin de kamusal alanda temsil edilmesi talebi hakların gelişimi sürecinde dördüncü aşamayı oluşturur. “Demokratik dinamiğin bu derinleşme sürecinin bugün, eşitlik koşulunu inançları ve gelenekleri kapsayan kültürel alana da taşıyarak yeni bir aşamaya geçtiği söylenebilir” (Doytcheva, 2009: 21-22). Bu nedenle, “... bir siyasi proje olarak çokkültürlülük modernlikten ve eşitlik üzerine kurulmuş siyasi rejimlerin oraya çıkmasından ve bir anlamda evriminden ayrılamaz gibi görünmektedir (Doytcheva, 2009: 24).

Çokkültürlülük: Uygulamaları ve Sınırlar

Kymlicka'nın çokkültürlülüğe yaklaşımı liberal Doytcheva'nunki ise demokratik olarak değerlendirilebilir. Kymlicka liberalizmi esas alıp grup haklarının liberalizmin bireysellik varsayımına uyumlu bir versiyonunu geliştirirken Doytcheva kültürel hakları demokratik eşitlikçi zihniyetin bir aşaması olarak görür. Kymlicka ABD, Kanada, Avustralya gibi örneklerden hareketle grup hakkı kavramını liberalizmin bireysellik ilkesi ile uyumu hale getirirken Doytcheva, çokkültürlülük haklarını demokratik eşitlik temelinde bireysel tercihe bağlı görür.

Her ne kadar iki yaklaşım arasında liberal ve demokratik vurgu farkı varsa da bu iki ülke grubundaki uygulamalar benzerlik gösterir. Özyönetim hakları hem Kanada ve ABD hem de İspanya ve İskandinav gibi Avrupa ülkelerinde uygulanır. Göçmenlerle ilgili uygulamalar da benzerlik gösterir. Örneğin, dini uygulamalarda ABD ve Avrupa örnekleri benzerlik gösterir. Farklı dini grupların dini pratiklerini yerine getirebilmeleri için bir kısım düzenlemeler yapılmıştır. Bu uygulamalar ülkeden ülkeye farklılık da gösterebilmektedir. ABD burkayı yasaklamazken, kültürel haklar karşısında en fazla direnç gösteren Fransa yasaklamıştır. Benzeri yasaklar Almanya'da da bazı eyaletlerde görülür. Hollanda, İngiltere, Kanada ve ABD ise daha özgürlükçü ve toleranslı davranmaktadır (Doytcheva, 2009: 72).

Çokkültürlülük haklarının en geniş olduğu alan Kymlicka'nın “özyönetim” hakları dediği durumda ortaya çıkar. Özyönetim azınlık gruba ana dilde eğitim, farklı bir hukuki sistem uygulama, kendi kültürünü devam ettirme imkânını azami düzeyde sunar. Çoketnili haklar

kısımında ise farklı kültürel ve dini gruplara kendi okullarını açma, dini ve kültürel pratiklerini yerine getirme, dernek kurma, mali yardım gibi kolaylıklar sağlanır.

Kymlicka ve Doytcheva kültürel hakların sınırsız olmadığı konusunda görüş birliği içerisindedir. Kymlicka kültürel hakların büyük oranda liberal anayasal ilkelerle uyumlu olması gerektiğini ve mutlak surette bireyin tercihinin bağlı olduğunu ileri sürer. Doytcheva ise sınırın bireysel tercih ve ulusal bütünlükle belirlendiği görüşündedir. Doytcheva'nın bireysellik sınırı aslında Kymlicka'nın liberal anayasaya uygunluk ilkesini de kapsar. Fazladan ulusal bütünlük sınırını da ekler. Kültürel haklar ulusal bütünlüğü tehdit etmemelidir. Kymlicka ise iç savaş ihtimaline karşı ulusal azınlıklar için ayrı bir devlet alternatifini de sunar (Doytcheva, 2009: 85).

Çokkültürlülük ve Hayat Tarzlarının Çoğulculuğu

Gerek Kymlicka'nın gerekse Doytcheva'nın kültürel haklar anlayışı liberal-demokratik sınırlarla sınırlanmıştır. Özyönetim durumunda azınlığın kendi hukukunu bir düzeyde uygulama imkânı olsa da belirlenen sınırlara uymak zorundadır. Çokkültürlülük meselesinin ortaya çıkardığı problem bu sınırlar içerisinde çözülemeyebilir. Özellikle azınlık grupların liberal değerlerle uyumlu olmayan kendilerine özgü hukuk sistemi olduğu durumlarda çözüm bu sınırlar içerisinde mümkün değildir. Örneğin, liberal-demokratik bir toplumda azınlık durumunda olan Müslüman ya da Yahudi bir grup kendi dini hukukunu uygulamayı talep ettiği takdirde bu sınırlarla karşılaşır. Ana dilde eğitim, sünnet, başörtüsü, kurban vs. gibi bazı uygulamalara izin verilmesi kültürün bütünlüğü açısından yeterli değildir. Kültürün, bireyin kimliği için içkin değere sahip olduğu kabulü, bir sonraki aşamada kültürün sadece bütüncül biçimde anlam ifade edebileceği kabulüne götürür. Doytcheva'nın kültürel hakları eşitlikçi demokratik adalet anlayışının mantıkî uzantısı olduğu tezinden hareket edersek, kültürün parça bölük değil ancak bütünlüklü bir biçimde uygulanmasının anlamlı olabileceğini ileri sürebiliriz.

Batılı çokkültürlülük modelleri açısından asıl problem hayat tarzlarının çoğulculuğundan kaynaklanır. Geleneksel dinler farklı âlem tasavvurları ve hayat tarzları öngörerek bütüncül sistemler ortaya koyarlar. Batılı toplumlarda çokkültürlülük uygulamalarının en ileri biçimi olan özyönetim uygulaması bile liberal-demokratik sınırlarla sınırlanmıştır. Bu durumda kapsamlı bir hayat tarzı öngören bir dine mensup olan bir azınlık grup için kültürel haklar fazlasıyla sınırlayıcıdır. Azınlık grubun kimlik kaynağı parçalanmış ve sadece bir kısmı tanınmıştır.

Bu problem topyekün bir hayat tarzı öngören geleneksel dinler ve geleneksel kültürlerin çıkardığı bir problemdir. Kymlicka ve Doytcheva'nın kültürel haklar anlayışlarının sınırları bireycilik ve liberal-demokratik anayasadır. İster kamusal alanda temsil açısından isterse özel alanda kendi hayat tarzını yaşama imkânı açısından liberal-demokratik modelin sınırlarına ulaşıldığında kültürel haklar seçici biçimde değerlendirildiği için, başlangıçtaki probleme benzer bir problemle karşılaşılır. Başlangıçtaki problem, homojen ulus kültürünün belirlediği sınırları aşan farklılıkların reddedilmesi idi. Çokkültürlülük ulus kültürün sınırlarını aşmakla birlikte yeni bir sınır – liberal - demokratik sınır – getirir. Ulus kültür anlayışının hegemonyacı tavrına benzer bir tavır bu yeni sınırlama da gösterir. Dahası anti-temelcilik ve postmodern eğilimler liberal-demokratik sınırları batı-merkezli kültürel emperyalizmin yeni versiyonu olarak görür. Bu tutum nihai olarak neyin iyi ve doğru olduğunu söyleme ve sınırlarını belirleme otoritesine sahip olduğu iddiası ile sonuçlanır. Örneğin, bazı Müslüman kadınların dini-kültürel bir uygulaması olan burka Fransa tarafından insan onuruna aykırı, evrensel değerlere zıt olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir (Le Monde, aktaran CNN Türk, 2010).

Osmanlı Millet Sistemi

İslam ülkelerinde yaşayan gayrimüslimlere “geniş manada hukukî bir himaye hakkı” tanınmış ve bu himaye çerçevesinde “maddi manevi hayatları devlet tarafından garanti altına” alınmıştır.

Bu durumdaki gayrimüslimler “zımmî” olarak adlandırılmıştır. Zımmîlik statüsü İslami tebliğe muhatap olan fakat kendi dininde kalmayı tercih eden kişilerin İslam ülkesindeki hukuki durumunu düzenlemiştir. Zımmîlik statüsü, “Dinde zorlama yoktur.” temel ilkesinin tabii sonucudur. Zımmîler egemenlikle ilgili üst düzey görevlerden – devlet başkanlığı, kadılık, komutanlık vs. - dışlanmakla birlikte diğer devlet görevlerinde istihdam edilmişlerdir. Askerlik görevinden muafiyet karşılığında, kadın, çocuk, yaşlı, fakir, din adamı ve hastalar dışındakilerden cizye vergisi alınmıştır. Gayrimüslimler kamu düzeni ile ilgili konularda Müslümanlar gibi İslam hukukuna ve örfi hukuka uymak durumundadır. Aile, miras, bazı ticari işler ve dini-kültürel konularda ise kendi gelenek ve dinlerine uyarlar (Küçük, 2014, 208-210).

Fatih’in İstanbul’un fethinden sonra kurumsal olarak tesis ettiği millet sistemi, İslam hukukunda gayrimüslimlere tanınan ve İslam’ın ilk döneminden beri uygulanan hakların Osmanlı bağlamında, “yerel şartlara ve ihtiyaçlara” uyarlanmış ve sistematik bir biçime bürünmüş halidir (Barkey, 2008: 150; Braude, 2014: 246). “Osmanlı’da klasik anlamda millet kavramı, dini ve sosyal topluluğu ve bunların idari-dini yapısını ifade eder.” Millet sisteminde dini topluluğun yöneticisi olarak dini bir lider atanır ve devletle gayrimüslim topluluğun ilişkisini ve iç idaresini gerçekleştirir. Bu cemaat liderleri sadece dini değil aynı zamanda idari işlere de bakarlar. Bir anlamda dini topluluklar “idari bir komün” statüsüne sahiptir. Millet sistemi ile gayrimüslimler devletin alanını teşkil eden “genel yönetim, güvenlik, maliye ve askerlik” gibi alanlar dışında “eğitim ... sosyal güvenlik, adalet, nüfus, dini işler ve vakıf hizmetler” türünden alanlarda özerkliğe sahiptir (Eryılmaz, 2014: 236-237).

Millet sistemi din kavramını topyekûn hayatı kuşatan bir esas olarak kabul etmiştir. Bu nedenle egemenlik ve toplumun geneline ilgilendiren yönetim işleri dışında oldukça kapsamlı bir alanda gayrimüslimler idari özerklik yetkisine sahip olmuştur. Uygulama belirli bir coğrafi alanla sınırlı değildir. Millet organizasyonu tüm “şehir, kasaba ve köylere” yayılmıştı ve “hükümet içinde hükümet gibi bir niteliğe sahipti” (Eryılmaz, 1992: 36). Genel görünümü açısından millet sistemi gayrimüslimlere “yönetim bakımından yarı bağımsız, dini yönden ise tamamen özerk bir statü” sağlamıştır (Eryılmaz, 1992: 40).

Osmanlı millet sistemi, üç farklı toplum modeli sınıflandırmasına göre “segregasyon” modeline uyar. Diğer iki model, asimilasyon ve entegrasyondur. Asimilasyon modelinde çoğunluk ya da egemen millet diğerlerini kendi kültürüne asimile eder. Bireylerin eşitliği esasına dayalı entegrasyon modelinde çoğulculuk olumlu bir özellik olarak görülür ve birlikte yaşama teşvik edilir. Segregasyon modeli farklılık üzerine kurulu geleneksel toplumların modelidir ve egemen unsura itaat karşılığında diğer topluluklar varlıklarını devam ettirirler (Adıyke, 2014: 346-7).

Çokkültürlülük ve Millet Sistemi Karşılaştırması

Osmanlı millet sisteminin farklılıkların birlikte yaşaması tecrübesi olarak başarılı bir model olduğu teslim edilir (Kymlicka, 1998: 240)³⁶. Bu sistemde “farklılık, değiştirilmesi gereken değil idare edilmesi gereken bir özellik olarak kabul edildiği için, norm idi” (Barkey, 2008: 120).

Temel eleştiriler ise şunlardır: Gayrimüslimler egemenliği paylaşmaz, onlar egemenliğin sahibi Müslüman millete tabidirler. Her bir millet dini bir cemaat olarak topluluk temelinde tanınmıştır. Bireysel tanınma söz konusu değildir. Bireyler topluluğun isteklerine uymak

³⁶ Amin Maalouf millet sisteminin gayrimüslimlere sağladığı imkanı çarpıcı biçimde ifade eder: “İslam tarihinde daha başlangıçtan itibaren, ötekiyle yan yana yaşama konusunda dikkate değer bir yatkinlik görülür. Geçen yüzyılın sonunda, en büyük İslam gücünün başkenti İstanbul’un nüfusu içinde başlıca Rumlardan, Ermenilerden ve Yahudilerden oluşan Müslüman olmayan bir çoğunluk bulunuyordu. Aynı dönemde Paris’te Londra’da, Viyana’da ya da Berlin’de nüfusun yarısının Hıristiyan olmayanlardan, Müslüman ve Yahudilerden oluşabileceği düşünülebilir miydi? Bugün bile, kentlerinde müezzinin ezan okuduğunu işiten pek çok Avrupalı rahatsız olur” (2009: 50).

zorundadır (Kymlicka, 1998: 241; Dotcheva, 2009: 17). Kymlicka'nın kavramlarını kullanacak olursak gruplar arası eşitlik ve korunma sağlanmakta fakat diğer taraftan grup içi kontrole izin verilmektedir. Kymlicka ayrıca bireyin gruptan ayrılma hakkı olmadığını iddiasında da bulunur. Bu iddia bir gayrimüslimin Müslüman olması ile ait olduğu milleti tercih etme hakkı olduğunu göz ardı eder (Barkey, 2008: 125). Fakat yine de birey burada tercih yapsa bile bir topluluktan diğerine geçmektedir. Liberal anlamda bir bireycilikten söz edilemez. Günümüz çokkültürlü toplumlarında vatandaşlar arasında hukuken eşitlik esastır. Dini, etnik ve ya kültürel gruba dâhil olma ya da ayrılma bireysel tercihe bırakılmıştır.

Dini farklılık prensibine göre tesis edilen millet sistemi birkaç nedenden dolayı günümüz anlamında çokkültürlükçü bir yaklaşım değildir. Birincisi, dikkate alınan tek farklılık din farklılığıdır (Ortaylı, 2005: 60). Etnisite, dil ve kültür gibi farklılıklar millet sisteminin oluşumunda dikkate alınmaz. Fakat bir kez bir topluluk ayrı bir millet olarak tanınınca din kavramının hayat tarzının tüm yönlerini kapsadığı dikkate alınırsa kültürü, etnisitenin özelliklerini, gelenekleri, hukuku, dili de kapsar. Çokkültürlülük en geniş tanıma biçimini özyönetim uygulamasında gösterir. Diğer durumlarda tanıma kültürel, eğitimsel, dini ve dilsel hakların kısmen tanınmasıdır ve azınlık grubun kültürel bütünlüğünü parçalar. Millet sistemi ise din kavramını topyekûn bir hayat tarzı olarak ele aldığı için hayat tarzının bütünlüğünü tahrip etmez ve çokkültürlülükten çok daha kapsamlı bir alanı gayrimüslimlere sunar.

İkincisi, millet sistemi azınlık-çoğunluk ayırımına dayanmaz (Eryılmaz, 2014: 237). Osmanlı toplumunda uzunca bir süre gayrimüslimler çoğunluk durumunda idi (Braude, 2014: 245). Millet sistemi, hâkim millet ve onun garantisi altında olan gayrimüslim topluluk ayırımına bağlıdır. Çokkültürlülük ise azınlık-çoğunluk ayırımına dayanır.

Üçüncüsü, millet sistemi demokratik değildir. Bu durum paradoksal biçimde millet sistemini azınlıkları tehdit eden diğer bir faktör olan sayısal üstünlüğe dayalı demokratik sisteme karşı daha avantajlı hale getirir. Seçimlerde çoğunluğu elde edenin iktidar olduğu demokratik sistemde, her ne kadar temel hak ve özgürlükler anayasa ile korunmuş olsa da, çoğunluğun kültürel pratikleri ve bakış açısı azınlıkların aleyhine işlemiştir. Ulus devlette, devletin tarafsızlık iddiasına rağmen, ulusal semboller, dini ve resmi bayramlar ve tatiller, eğitim dili ve müfredatın muhtevası, eğitimde yetiştirilmek istenen yurttaş tipi vs. çoğunluk kültüründen gelir (Kymlicka, 1998: 173). Sayısal üstünlüğü dikkate alan demokratik seçimler azınlıklar açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Hiç milletvekili çıkaramayan, kültürü ihmal edilen, küçümsenen ya da aşağılanan azınlıklar bir yönüyle demokratik piyasanın insafına terk edilmiştir. Diğer taraftan azınlık grupların boyutu azınlıklar arasında da dengesizliğe neden olmuştur. Daha küçük olan azınlıklar daha büyük azınlıklara göre daha kolay ihmal edilebilir. Millet sisteminde ise milletlerin sayısal durumu önemli değildir. Her bir millet diğerleri ile benzer haklara sahiptir ve hiç biri diğeri üzerinde yetkiye sahip değildir. Demokrasilerde gördüğümüz çoğunluğun diktatörlüğü ya da diğerlerini önemsememe ve ihmal etme türünden bir problemle karşılaşılmaz. Farklı milletlerin sayıca az ya da çok olmaları hem birbirlerine karşı hem de hâkim millete karşı kendilerini zayıf bir konuma düşürmez.

Dördüncüsü, millet sisteminde ülke bütünlüğü ve selameti “devlet otoritesini tanımayı ve onun icaplarını yerine getirmeyi esas alan” ve “coğrafi entegrasyon” olarak değerlendirilebilecek bir politikaya dayanır (Eryılmaz, 2014: 238). Coğrafi entegrasyon, devletin otoritesini tanıma ve itaat etmekle yerine gelir. Gayrimüslimlerin kültürel bütünlüğünü parçalayacak ya da sınırlayacak türden bir kültürel uyum talebi yoktur. Çokkültürlülükte ise ülke bütünlüğü ve birliği gibi kavramlar kültürel boyuta/muhtevaya sahip olup azınlıkların bu kalıba uymasını talep eder (Dotcheva, 2009: 85). Ülke ve ulusun bütünlüğü ortak bir kültürel zeminin tüm toplum tarafından bir düzeyde paylaşılıyor olmasına bağlanmıştır. Fiiliyatta ise bu ortak zemin, çoğunluk kültürünün hakimiyeti ve azınlıkların daha fazla kültürlerinden fedakârlık yapmaları

demektir. Bu durumun sonucunda azınlıkların kültürleri parçalanır ve uygun olanlarına izin verilir.

Beşincisi, hukuki çoğulculuktur. Çokkültürlülükte sadece özyönetim durumunda azınlık grup kendi hukukunu bazı yönleri ile uygulayabilir. Millet sisteminde ise aile, miras, ceza, ticaret gibi çok daha kapsamlı bir alanda kendi hukuklarını uygulama imkânına kavuşurlar. (Eryılmaz, 1992: 104; 2014: 238). Çokkültürlülükteki özyönetim uygulaması ile millet sistemi arasında bir diğer fark şudur: Özyönetimde azınlık toprağa bağlı şekilde hukukunu uygular. Ulusal azınlıkların tarihsel olarak çoğunluk oldukları bölgede, örneğin Amerikan ve Kanada yerlilerinin bölgeleri, kendi hukuk sistemlerini uygularken millet sisteminde “toprağa bağlı olmayan” bir hak söz konusudur (Erk, 2003: 23). Millet sisteminde tanınan hak ilgili milletin tüm mensupları için imparatorluğun her bölgesinde geçerlidir.

Altıncısı, çokkültürlülükte haklar bir anlamda çoğunluğun takdirine kalmıştır. Azınlıklara verilen hakların geri alınması ya da sınırlarının genişletilip daraltılması rastlanmayan bir durum değildir. Azınlıklara tanınan haklar, azınlığın kültürü, dini, etnistesine göre farklılaşabilmektedir. Avrupa'nın kendi içerisinde çokkültürlülük uygulamaları Müslümanlara tanınan haklara nazaran daha geniştir. Merkel'in çokkültürlülük değil entegrasyon istiyoruz sözü, Avrupa'nın Müslümanlara karşı genel tutumunun bir yansımasıdır. Örneğin, özel işyerlerinde Müslüman kadınların başlarının örtülmesine izin verilmemesi üzerine açılan davada AB Adalet Divanı işyerlerini haklı bulmuştur. Diğer taraftan eşcinsellerin evliliğine izin verilmiştir (Hanioglu, 2017). Millet sisteminde, Osmanlı'ya özgü millet başı atama, farklı mezhepleri ayrı milletler olarak düzenleme gibi özellikler dışında gayrimüslimlere tanınan haklar İslam'ın tanıdığı bir tür “doğal hak”tır (Öztürk, 2001: 26). Gayrimüslimlere tanınan haklar hâkim milletin keyfine bırakılan ya da pazarlık konusu olabilecek haklar değildir. İslam hukukunun tanıdığı ve sabitletiği - bir tür ihlal edilemez anayasal - haklardır.

Osmanlı millet sistemi, alt asırlık bir sürede gayrimüslim milletlerin dil, kültür, gelenek vs. kaybetmeksizin modern döneme gelmesine imkân sağlamıştır. Modern dönemde çok daha kısa süreler içerisinde asimilasyon politikaları birçok azınlık grubun sadece kültürünü, dilini, dinini değil bizzat biyolojik varlığını da tahrip etmiştir (Khan, 2014: 229). Amin Malouf millet sisteminin yüzyıllar boyunca gayrimüslimlere kendi hayat tarzlarını bir bütün olarak devam ettirme imkanını ağıladığını şu şekilde ifade eder: “Eğer atalarım, Müslüman orduları tarafından fethedilen bir ülkede Hıristiyan olmak yerine, Hıristiyanlar tarafından fethedilen bir ülkede Müslüman olsalardı, onların inançlarını koruyarak on dört yüzyıl köy ve kentlerinde yaşamaya devam edebileceklerini sanmıyorum. Gerçekten de, İspanya'daki Müslümanlara ne oldu? Ya Sicilya'daki Müslümanlara? Yok oldular, tek kişi kalmamacasına katledildiler, sürgüne zorlandılar, ya da cebren Hıristiyan edildiler.” (2009: 50).

Sonuç

Millet sisteminin çokkültürlülüğün gerek grup hakkı gerekse demokrasinin mantıki sonucu olarak kültürel haklar aşaması modellerine göre bariz üstünlüğü din kavramını topyekûn hayat tarzını kuşatacak biçimde yorumlaması, ülke birliği ve bütünlüğünü kültürel uyum şartına bağlamaması, grupların sayısal durumundan bağımsız standart hakları tümüne eşit biçimde tanınması ve bu hakların tarafların pazarlığına bağlı olmayan sabit haklar olmasıdır. Din kavramının topyekûn bir hayatı kapsamaması farklı olana geniş bir alan sağlar ve farklı olanın hayat tarzının bütünlüğünü tahrip etmez. Hukuktan eğitime kadar geniş bir alanda farklı olan hayatını bir bütün olarak devam ettirir. Çokkültürlülükte azınlıklara tanınan alan çok daha dardır ve grupların hayat tarzını ve kültürünü parçalar. Bazı yönlerine izin verirken diğer yönlerini reddeder. Diğer bir ifadeyle hayat tarzlarının çoğulculuğu çokkültürlülük politikalarının temel açmazını teşkil eder ve hâlihazırdaki durumuyla çokkültürlülük bu tehdide cevap verecek bir kuşatıcılığa sahip değildir. Millet sisteminin günümüz toplumları açısından

kabul edilemez görülen özelliği hâkim millet-tabii millet ayrımıdır. Çokkültürlülüğün yeni bir model olduğu dikkate alınır uzun vadede karşılaşacağı kültürün, hayat tarzının bir bütün olarak yaşanması talebinde millet sisteminden öğreneceği çok şey vardır. Yine, ülke bütünlüğü ve birliği anlayışı açısından kültürel şarta bağlı olmayan coğrafi entegrasyon modeli de ulus devletin olumsuz bir mirası olan kültürel uyum talebine alternatif sunar.

Kaynaklar

- Adıyeke, Nuri (2014), “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. IV (Edit. Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 345-357.
- Barkey, Karen (2008), *Empire of Difference: The Ottomans in Comparative Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Braude, Benjamin (1999), “Millet Sisteminin İlginç Tarihi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. IV (Edit. Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 245-254.
- CNN Türk (2010), “Fransa’da burka yasağı kapıda”.
- Dotycheva, Milena (2009), *Çokkültürlülük*, (Terc. Tuba Akıncılar Onmuş), İstanbul: İletişim.
- Erk, Jan (2003), “Federalism and Non-Territorial Representation”, the Forum of Federations, www.forumfed.org.
- Eryılmaz, Bilal (1992), *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Eryılmaz, Bilal (1999), “Osmanlı Devleti’nde Farklılıklara ve Hoşgörüyü Kavramsal Bir Yaklaşım”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. IV (Edit. Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 236-241.
- Hanioglu, M. Şükrü. (2017), “Avrupa, Kültürel Çoğuculuk ve Müslümanlar”, Sabah. Web adresi: <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/04/02/avrupa-kulturel-cogulculuk-ve-muslumanlar>
- Jaggar, Alison M. (1983), *Feminist Politics and Human Nature*, New York: Rowman and Littlefield.
- Khan, Arshi (2014), “Osmanlı İmparatorluğu: Çokkültürlülüğün Doğulu Mimarı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. IV (Edit. Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 229-235.
- Köker, Levent (2010), “Charles Taylor: Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı”, *Çokkültürlülük: Tanınma Politikası*, (Edit. Amy Gutmann), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 11-14.
- Küçük, Cevdet (2014), “Osmanlı Devleti’nde ‘Millet Sistemi’”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. IV (Edit. Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 208-216.
- Kymlicka, Will (1998), *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, (Terc. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı.
- Kymlicka, Will (2007), “Community and Multiculturalism”, (Edit. Robert E. Goodin, Philip Pettit ve Thomas Page). *A Companion to contemporary political philosophy*, Oxford:

Blackwell, ss. 463-477.

Malouf, Amin (2009), *Ölümcül Kimlikler*, (Terc. Aysel Bora), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ortaylı, İlber (2005), “Osmanlılar’da Millet Sistemi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 30, ss.

66-70.

Walzer, Michael (2010), “Yorum”, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, (Edit. Amy Gutmann),

İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 117-121.